

hogy a szeme felett a csont is eltört.¹⁷ Egy további levélen özvegy édesanya kér segédelmet „örökös sinlődővé” tett fia számára, akit egy úri vadász „ficzkóval” ágyékon lőtt.¹⁸

Az asszonyorsók végtelen kavargásából emeljük még ki Mojs Katalin gyermektartási ügyét, akinek Tóth Ferkó „...többszöri olálkodásai és ingerkedései által” három gyermeke született házasságon kívül. A férfi se el nem vette, se el nem engedte a kákicsi eljáráság minősítése szerint „parázna” nőt, hanem a panaszos asszony szavai szerint számtalanszor mocskolta, ütötte, verte, mintha „esküdt felesége lett volna”. Elgondolkodtató, hogy a mai fogalmaink szerint talán még élettársnak sem mondható nő, dehonesztálónak tartja a maga számára az ormánsági feleségek sorsát.

Egy másik gyermektartási ügyben olyan nő panaszkodik, aki a törvényes feleség „közbenjárásával és megegyezésével” két gyermeket is szül a gyermektelen házasságban élt férjtel azzal az ígérettel, hogy akárhány gyermeke születnék is a férjtel „...mindenkor vagyonjaikba jussosítani fogják és eltartják”.¹⁹ A gyermekek örökbefogadása elmaradt, a vagyon oldalán öröklődött tovább.

A női társadalom egésze a XIX. század derekán még nem beteg, de olyan mennyiségű elégedetlenség, sérelem, panasz emlékét őrizték meg a források, hogy a század utolsó negyedére már általános erkölcsi válságról számol be a Felső- és Alsóbaranyai Egyházmegyében végzett látogatásairól hazatért Szász Károly Duna melléki református püspök.²⁰ A jeles moralista tudta, hogy a modern igényekhez alkalmazkodni kívánó ember számára csak a termelés növelése, vagy a fogyasztók számának következetes csökkentése kínálhat megoldást. Az életerő elpusztítójának tartotta a kocsmában vagy otthon mérték nélkül fogyasztott pálinkát, amelynek sem a férfiak, sem a nők nem tudtak ellenállni. Leírta „a trágár dalok, fajtalan beszédek és mozdulatok között mulatozó” fiatalokat, s megbélyegezte azt a közérkölcset is, amely „göbének” (anyakocának) nevezte a több gyermeket vállaló fiatal anyát. Szemével látta, hogy miközben a társadalom ősi civilizációját felresöpörve újáteremtette házat, bútorát, ruházatát, magakészítette egyszerű eszközeit, elindult pusztító útján ezernyi népbetegség. A lelkészek kimutatásaiból azt is megértette, hogy a „modernizáció”-ért kegyetlen árat fizettek a megfelelő mennyiségű csereszékkel nem rendelkező Ormánságban is. A fogyasztók számát csökkentő stratégiát kimunkáló, egykor kívánatos nők lányai-unokái között egyre több pusztult el fiatal anyaként, vagy vált örökké beteges, élő koporsóvá. A „terv” teljesüléséről beszélt viszont a püspöknek az a szomorú tény, hogy 1885-ben már csak feleannyi iskolás gyermek volt az Ormánságban, mint 7 évtizeddel korábban, az előző püspöklátogatás idején.²¹

Kiss Z. Géza

Babonás gyógyítások a régi Héregen

Kis falum a Gerecse déli lejtőjén terül el, szinte odalapulva a hegyhez. 1935-ig el volt zárva a világtól, akkor kaptunk bekötőutat. A hosszú téli estéken a petróleumlámpa gyér világánál gyakran hallgattam a múlt babonáit. Gyógyításokról meséltek, amiket alkalmaztak ifjúkoromban is. Jobban bíztak a javasasszonyokban, mint az akkori orvosi tudományban.

Még a harmincas évek elején is, ha valaki sárgaságba esett elvitték Tarján községbe, dr. Deutsch Dávid körzeti orvoshoz. Az ránézett a betegre és hazaküldte, mondván: vigyék el oda, ahol ezt tudják gyógyítani. Tudják azt maguk! Ekkor elhívták Dékány Sándorné, Zsófi nénit. Este ment megnézni a beteget. Ránézett, majd elmondta a hozzátartozóknak, hogy mit csináljanak. Hajnalban hozzanak hét kútról vizet, hét favágótól forgácsdarabokat, hét túskeboronáról tuskét, hét ház elől szemetet. Majd ő hajnalban jön és addigra melegegjen az a hozott víz. Mindenkit elküldött mellőle, és elkészítette a fürdővizet. Hogy ő még milyen

¹⁷RL FEI Vajszló, 1796. február 26.; BML PAK VU. Úriszéki ir. 1796. aug. 17.

¹⁸BML PAK VU. Úriszéki ir. 49/1821.

¹⁹RL FEI Kákics. 1839. febr. 23., és uo. Zaláta, 1842. jún. 19.

²⁰Szász Károly: Népünk és társadalmunk némely uralkodó bünéről. In: Protestáns Egyházi- és Iskolai Lap (Bp.) 1888. febr. 26. 257–270. old.

²¹Az 1992. június 30-án Pécsen, a XX. Honismereti Akadémián elhangzott előadás szerkesztett változata. (Szerk.)

orvosságos füvet hozott a köténye alatt, az örök titok maradt. Tény az, hogy minden sárgaságban szenvedőt meggyógyított. Még lányai sem tudták titkát ellesni. Magával vitte a másvilágra.

Előfordult, hogy valakinek a keze tele lett sömörrel. Azt mondták: tyúkvályúban mosott kezet. Száz darab is jött a kézfejen. Ha a tenyérben volt a szerszám, fogásnál fájts is. Asszony nál, lánynál még visszaszátitóbb volt. Ezt többen is el tudták küldeni.

Módszerük különböző volt. Pekár Lászlóné, Lujza néni azt kívánta, hogy napfelkelte előtt menjen el az illető hozzá. Megnézte a sömörös kezet, valamit mormolt, majd azt mondta, menj csak haza, majd el fog műlni. Pár nap után eltűntek a sömörök. Bachel Imre bácsinak más módszere volt. Hozzá is napfelkelte előtt kellett menni. Megnézte a sömörös kezet, majd azt mondta, olvasd meg hány sömör van a kezeden. Majd annyi zsúpszálat húzzál ki az óltetőből. Törd el olyan hat centi hosszúakra, de minden szálon legyen egy íz elválasztó csomó. És ezeket hozd el holdfogyatkozáskor, de napfelkelte előtt. Elvittem. Minden sömört balról jobbra körülkerített. Majd a zsúpszálat cérnával összekötötte. Azt a kis csomagot az ereszcsorgó alatt a földbe takarta. A betegnek szembe kellett fordulni a felkelő nappal és ezt a kis versikét mondani: *Új hold napkirály / engem hívnak vendégségbe / de én nem megyek / elküldöm a sömörtyűimet.* Pár nap múlva eltűntek a sömörök. Én is voltam médium. Hova, hogyan, mikor tűntek el, számomra is érthetetlen még ma is.

Szemmel verés. Gyermeken fordult elő leggyakrabban. Különösen a szép tiszta arcú gyereken. Amikor valaki nagyon megcsodálta, hamarosan elhagyta magát a gyermek. Nem evett, nem szopott, csak sírt vagy állandóan aludt. Három szem parazsat vettek ki a sparherből. Vízet öntöttek rá és abban a vízben elszenesedett. Majd ezzel a vízzel megmosdatták a betegét és uramfia, jobban lett a beteg.

Kálmán Zsigmond bácsi a saját gazdaságában sem nézhette meg az újszülött malacokat. Mindjárt a hátsó lábai közé csapta a malac a farkát. Szenes vizes seprővel spricelték be és újra szoptak, ettek a malacok. Egyébként szinte követelmény volt, hogy az újszülött jószágot mindig meg kellett köpködni. E szavak kíséretében: *phű, phű de csúnya vagy.*

A ráolvasásos gyógyítást egyszer láttam alkalmazni. Egy tehén peráját beköpte a légy. Pintér János bácsit hívták el. Körüljárta a tehenet és fogai közt elkezdett visszafelé számolni. Ám alig értettem belőle valamit. Ám kitisztult a tehén a férgektől minden más beavatkozás nélkül.

Rontásnak is neveztek némely betegséget, azt mindig a boszorkányra fogták. Gyermekkoromból emlékszem olyan asszonyokra, akiket suttozva boszorkánynak neveztek. Mesélték, hogy az egyik béreslegényt megrontották. Megetették. Egyszer behívták egy lányos házhoz és többet nem tudott attól a háztól elmaradni. Úgy mondták, hogy az eladó lány nemi szőreből sütötték a pogácsába, és ha azt a pogácsát egy legény megette, annak a lánynak rabja lett. Ha meg akart szabadulni a rontástól, akkor kitanították, hogy a legény menjen el újra ahhoz a bizonyos házhoz este. Amikor kínálják ennilóval vagy ülohellyel, ne fogadj el, hanem forduljon ki a konyhából és sietősen induljon haza. De vissza ne nézzon. Bárhol hívják, kérlelik, vissza ne forduljon, csak sietve, ha kell futva egyenesen haza és be a lakásukba. Mert a boszorka még utána is fut, ám ha vissza tudja fordítani, sikerült a rontás.

Úgy mesélték, hogy az egyik béreslegényt megrontották a szomszéd falu szélén, amikor ott szántottak az uraságnak. Bement és attól fogva minden este menni kellett neki. Bármilyen rossz idő volt is. Fogyott a legény, mint a holdvilág, és akkor kapta ezt a tanácsot. Úgy mesélték, sikerült neki elmaradni attól a háztól.

Rontásnak nevezték azt is, amikor a tehén egyik tögynegyede véres tejet adott. A mi házunknál is történt ilyen eset. Mondták öreg szülémék: megrontotta a boszorkány. Akkor találgatták, kinek is adtak tejet azokban a napokban. Persze mindjárt kiszűrték, ki lehet a rontó asszony. Na megállj, többet itt nem kapsz tejet – mondták. Fejtek attól a beteg tögyű tehéntől tejet és vékonyan csorgatva öntötték a föld felé, közben ollóval nyirkálták a folyó tejet.

Már a születésünk előtt kísértett a babona. Terhes anyának vigyázni kellett, hogy valami gyümölcs az arcára ne essen, vagy valami ütés ne érje, mert maradandó jelet szerzett gyermekének. Úgy tartották, a terhes anya valami eltorzult csúnya férfit vagy nőt nagyon meg ne nézzon, mert gyermeke olyannak születet. A megszületett gyermeket nem szabad az anyának átvinni a kocsúton, amíg a templomban be nem mutatta. Úgy mondták, avatóra kellett vinni. Olyankor az arcát, ha eső volt, el kellett takarni, mert szeplős marad. Ha az egyik vagy másik szülő korán elhalt, ottmaradt a sok apróság, a pólyás gyereket adták-vették a koporsó alatt, mondván: hadd menjen a szegényke szülője után, hisz úgyis marad elég éhes szá. Mégis megmaradtam.

Ha a gyermek foga nehezen jött, a macska farka végével törülték meg a szájpadrását, mondván most már könnyebben fog fogadzan a gyermek.

Kisgyermek pelenkáját napnyugta után tilos kint hagyni a szárítókötélen, vagy valahol elhagyni, mert rosszul alszik a gyerek. Ha a gyermek ágyba vizelő volt, elküldték fakanállal sóért valamelyik szomszédba. Ott már tudták mit kell tenni. Elvették a kanalat és elverték a fenekét. Közben pirongetták, bevizeltél te disznó, nem szégyenled magad? Sírva futott hazáig. Persze idővel csak elmúlt ez a betegség is róla.

Luca napján, december 13-án nem volt szabad varrni, pénzt költeni. Ha varrtak, akkor rosszul tojtak a tyúkok, mondták: bevarrták a feneküket. Aznap reggel a gazdasszony a piszkafával megkotorta a tyúkjait az ólban, közben mondogatta: tojzatok, kotojzatok. Ha aznap asszony jött elsőnek a házhoz, csendben szidták. Ha férfivendég jött, annak örültek, mert a férfi szerencsét hoz, a nő pedig visz.

Karácsony estéjén a gazdasszony legkésőbb kelhetett fel a vacsoraasztaltól, mert akkor jól megülték kotlóstyúkjai a tojást, vagyis nem hagyták el időnap előtt a fészket. De még arra is vigyáztak, hogy repkedő légy is maradjon karácsonykor a szobában, mert akkor sok aprópénz lesz. Mondták: *ha van légy, van pénz.*

Karácsony estéjén jöttek a pásztorok: gulyás, kondás. Illően köszönve, majd egy kis versikével Isten áldását kérve a gazdára, családjára, jószágjára. Hónuk alatt egy kötetnyi vesszővel, amiből a gazdasszony köténye sarkával egyet kihúzott és azt az ajtó mögötti sarokba állította. Majd a pásztoroknak sült cipókenyérből mindegyik kapott egyet, valamint egy liter bort a kannájukba. Boldog karácsonyt köszöntve távoztak. Amikor az éjféltől megjöttünk, azzal a vesszővel az istállóban lévő állatokat felkel tettük, úgy, hogy mindet érintse a vessző. A sertéseket pedig másnap reggel pöcögötte meg a gazdasszony az óljukban. Majd tavasszal, amikor az állatokat kihajtottuk a legelőre, ezekkel a vesszőkkel terelgettük, amíg nyárára el nem töredezték végképp. Hittünk a karácsonyi vessző betegséget megelőző erejében.

December 27-én János-napkor tilos volt erdőre menni, fát vágni vagy hordani. Ezen a napon ütött halálra egy embert favágás közben a fa, ezért a mi falunkban tartották is magukat ehhez az emberek sokáig.

Szilveszter estjén lencsét főztek levesnek jó bőven, hogy a maradékot újév reggelén kiszórhassák a tyúkoknak abban a reményben, hogy sok aprópénzük lesz az új évben.

A Mátyás-napi tojásból mindig hibás baromfi kelt. Ezt magam is megfigyeltem. Ugyanis a ludak tojása számozva, dátumozva volt nálunk, és valóban mindig torz liba kelt a Mátyás-napi tojásból.

A tyúkot mindig este ültették, páratlan tojásra. De amíg a kotlós három hétig a fészken ült, tilos volt a fazekak fedőjét fogójával lefelé tenni a konyhában. Mondták: akkor elhagyja fészket a kotlós.

Virágvasárnap fűz barkáját, amit a templomból hoztunk, tilos volt a házba bevinni, mert akkor rosszul kel a baromfi. Nagypénteken reggel lehetőleg napfelkelte előtt mentünk a kert alatti folyóra mosakodni. Mondták: akkor szép lesz az arcunk. Ha az első fecskét megláttuk tavasszal, mondtuk a versikét: Fecskét látok, szeplőt hányok, fecském, fecském, vidd el a szeplőcském.

A tavaszi vetésnek is volt babonája. Mákvetés közben nem volt szabad szólni egymáshoz és akkor nagygubójú mákok teremtek. Tökvetéskor fenekünket a földhöz ütögettük, hogy ne fusson az indája és nagy tökök teremjenek. Amikor a választott malacokat a csordára tereltük először, a kosárkában megmaradt csalogató gabonát nem volt szabad hazavinni, hanem a csorda közé kellett szórni, mert akkor könnyen haza fog találni a kismalac. A hizót mindig Egyed napján, szeptember 1-jén fogták hizalásra. Az első reggel visszkézből gabonát szórtak a vályújába és akkor jó hizó vált belőle. Amikor a kisborjút el kellett választani hathetes korában, mindig reggel választották és farral tolták a helyéig, mert akkor könnyebben elfelejti a csecset.

Vásárra menetelkor előttünk senki ne keresztezze az utat, főleg asszonyféle ne, mert akkor nem lesz jó vásározás. Ha tehenet vettünk, amikor vezettük be az istállóba keresztbe tettük a vesszőseprőt a küszöbnél és azon kellett neki átlépni, mert akkor a boszorka nem tudja megrontani. Tej felett késsel kenyeret nem volt szabad aprítani csak törölni, mert elromolhat a tehén teje. Harangszókor elindulni hazulról nem szabad. Befogott jószággal vártuk a harangszó végét és csak akkor indultunk el. Hordós káposztát mindenszentek után következő héten tilos volt eltenni. Tehát, ha a halottak napja a hét bármely napjára

esett, azon a héten nem tapostak hordóba káposztát, mert biztos, hogy meglágyult és romlott illata lett.

Mennyi babona és hozzáfűződő hiedelemmel éltünk valaha, abban a petróleumlámpás világban.

id. Csik Rezső

Régi patikusok és seborvosok Dunaalmáson¹

*Öry Dániel gyógyszerész és felesége,
Thar Julianna síremléke
az almási temetőben*

Dunaalmásnak, mint egykori fürdőhelynek történelmi leírásával sokan foglalkoztak, így Istvánffy, Zeiler, Kreckovitz, Bruckmann, Hübner, Edvard Browne, akik leírták, hogy Dunaalmás kedvelt fürdőhely volt már a rómaiak korában is. Feljegyezték, hogy az egykori Brigetiumban (Szönyben) tartózkodó római katonák is szívesen töltötték idejük egy részét az almási gyógyfürdőben. Sőt Pannonia egykori kormányzója, *L. Laurelius Gallus* egy feliratos követ készíttetett a nimfáknak, a gyógyforrások jó szellemének, hálaából, hogy az almási hévíz gyógyuláshoz segítette. A feliratos kő teljes szövege így hangzik: NYMPHIS / SACRUM / L. AVRELIVS / GALLVS / LEG. AVG.

Az 1930-as években a fürdőzők római pénzeket találtak a forrás környékén. Az adatok tehát hitelesek. Valószínű, hogy Almás egykori gyógyfürdő jellege vonzotta ide – a gyógyítás és a megélhetés miatt is – a patikusokat és a seborvosokat. Ezzel kapcsolatosan ritka adatok kerültek elő a községi levéltár gyűjteményéből. Megtudtuk, hogy Almást 1639-ben Almási Ferenc nevű királyi orvosdoktor vette bérbe 4 márkáért. 1715. december 27–29. közötti időben az itt átvonuló svéd katonák táboroztak a gőzölgő kénves fürdő mellett. 1751. szeptember 4-én a hajón utazó Mária Terézia Almáson kiszállt, „bőrös csészán” végigment a falun és megtekintette a kénves forrást is, amelyről megyei orvosa, Torkos Justus János már

¹Részlet a szerző Dunaalmási Ref. Egyház 400 éves története című készülőben lévő munkájából.